

بزرگوار سلام

(۷)

محقق حلی

★ حوزه‌های علمیه اسلامی و بخصوص شیعی بعنوان بزرگترین پایگاه اسلامی در طول تاریخ اسلام، مهم‌ترین مهد پرورش "باسداران اسلام" بوده و خواهد بود. اگر امام خمینی می‌فرماید که "اگر روحانیون نبودند ما الان از اسلام اطلاعی نداشتیم"، از عمق یک واقعیت خبر می‌دهند. و بهترین دلیل بر وجود چنین امری، ارائه تاریخ زندگی و شرح حال علمای بزرگ حوزه‌ها می‌باشد که ضمناً تحلیلی نیز از تحول و تطور علمی و فکری حفظ و گسترش علوم اسلامی را در بردارد. این "احوال" نگاری گذشته از نشان دادن یک کمیت بی نظیر در کاوش علمی زوایای یک مکتب خاص مبنای اسلام جنبه سازندگی روحی نیرومندی هم دارد که ناشی از تجسم مکتب در فرد مورد نظر می‌باشد. امیدواریم که مورد توجه خوانندگان قرار بگیرد:

افرادی که در رشته‌های مختلف علوم به بررسی و پژوهش عمیق پرداخته و در این راه رنج بسیار کشیده و در نتیجه نوآوریها و ابتکارانی داشته‌اند، آنان را "محقق" می‌نامند.

نخستین باری که اصطلاح "محقق" در علوم اسلامی متداول شد و اولین شخصیتی که لقب "محقق" گرفت: استاد بزرگ، فقیه عظیم الشأن ابوالقاسم جعفر بن حسن معروف به "محقق حلی" رضوان الله علیه بود. او محقق علی الإطلاق است یعنی هرگاه - بطور مطلق - محقق گفته میشود مراد او مقصود، آن بزرگوار است.

اگر روحانیون نبودند ما الان از اسلام اطلاعی نداشتیم

تخصیص علمی

محقق حلی کسی است که شهرت علمی او

از لقبش نمایان است. او بحق شایستگی این لقب را دارد، زیرا در دوران خود، گذشته از اینکه بزرگترین فقیه و دانشمند شمرده میشد، کتابی در فقه نوشت بنام "سُرَائِعُ الْإِسْلَامِ فِي مَعْرِفَةِ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ" که معروف به کتاب "سُرَائِع" است و این اولین باری بود که فقه به این صورت منظم و مرتب در می‌آمد و شاید اگر نام ایشان بر کتاب نبود، کسی تصور نمیکرد چنین کتابی در اوائل قرن ششم هجری نوشته شده باشد. علامه حلی خواهر زاده محقق حلی است، هنگامی که از او سؤال می‌کنند: نظر شما در باره محقق چیست؟

در جواب می‌نویسد:
 "إِنَّهُ كَانَ أَفْضَلَ أَهْلِ عَصْرِهِ فِي الْفِقْهِ"
 او برترین و شایسته ترین شخصیت زمان خود در فقه است.

شاید بنظر برسد که این سخن علامه حلی جامع ترین وصف و تعریف باشد، ولی می‌بینیم یکی از فقهای شیعه (شیخ حسن فرزند شهید ثانی، صاحب معالم) از این سخن علامه انتقاد کرده و می‌گوید: اگر قید "أَهْلِ زَمَانِهِ" را برداشته بود، بهتر و صحیح تر بود، زیرا من در زمان خودمان نیز همانند او فقیهی نمی‌شناسم. یعنی او بالاترین فقیهی است که (تا زمان صاحب معالم) عالم فقاہت به خود دیده است.

ابن داود حلی در کتاب رجال خود چنین می‌نویسد: "جعفر بن حسن . . حلی محقق، امام، علامه و یگانه شخصیت زمان خود، سخنوری همانند او نیست. او کسی است که با دلیل و برهان خصم را به سکوت و خضوع وا میدارد"

نستری در قاموس الرجال می‌نویسد:
 "او نخستین کسی است که کتابهای فقهی را به روش و ترتیب متأخرین در آورد. او در کتاب شرافش نخبه آنچه در کتاب "نهایه" شیخ طوسی آمده، گردآوری کرده است."
 کوناه سخن اینکه محقق حلی اولیسن

فقیهی است که در تحقیقات فقهی نبوغ داشته و نوآوری نموده و تحقیق کرده است. و آنچه او را در تاریخ فقه اسلامی همچون ستارهای درخشنده و فروزان نگهداشته دو چیز است:

۱- تحقیقات و تألیفات علمی او که همیشه زنده و جاوید است و نسلهای متوالی همواره از این منبع زلال استفاده کرده و می‌کنند.

۲- تربیت شاگردان برجسته و ممتازی که جامع علم و عمل بودند و رهبری دین و دنیای مردم را در دست داشتند. در زمان محقق حلی حوزه علمیه به شهر حله منتقل شد و حرکت علمی رونق خاصی پیدا کرد. انبوهی از شاگردان با فضیلت در محضر درس استاد حاضر میشدند. و در "اعلام العرب" نقل شده است که:

"محقق حلی بیش از چهار صد مجتهد شایسته و مبرز به عالم اسلامی تحویل داد و این برای هیچ کس قبل از ایشان سابقه نداشته است."
 اینک بعضی از شاگردان برجسته ایشان را نام می‌بریم:

۱- حسن بن یوسف حلی "علیه حلی"
 خواهر زاده محقق حلی: شاگردی که شخصیتش اگر برتر از بالاتر از استاد نباشد، حتما کمتر نیست. هر گاه "علامه" بطور مطلق گفته میشود مراد این بزرگوار است.

۲- حسن بن داود حلی صاحب رجال.

۳- سید جلال الدین محمد بن طاوس.
 ۴- سید غیاث الدین عبدالکریم بن احمد بن طاوس صاحب تألیفات بسیار، از جمله کتاب "فَرْحَةُ الْعَرَبِيِّ".

۵- صفی الدین حلی، شاعر و ادیب معروف.

۶- شیخ شمس الدین محفوظ بن وثاح
 ۸- شمس الدین محمد بن صالح.

۹- عزالدین حسن بن ابی طالب
 الیوسفی، صاحب کتاب "كُتُبُ الرُّمُوزِ" که از کتب فقهی ارزنده است.

۱۰- شیخ رضی الدین علی بن یوسف

برادر علامه حلی، صاحب کتاب "العدد القویه".

گر چه محقق حلی استاد بزرگ فقه و اصول است ولی شخصیت علمی او منحصر در این دو علم نیست، بلکه او مجموعه‌ای از علوم و فضائل بود، در عقائد و ادبیات و منطق و حکمت نیز بالاترین بهره‌رادر داشت. فکری روشن و هوشی سرشار داشت که در برابر هیچ سئوالی خم به ابرو نمی‌آورد و چنان حاضر جواب بود که گوئی مدت‌ها در جواب اندیشیده و فکر کرده است.

هنگامی که دانشمند عالیقدر خواجه میرالدین طوسی رضوان الله علیه به عراق آمده بود، برای دیداری از حوزه علمیه به "حله" رفت و در محضر درس محقق حاضر شد. محقق برای تعظیم و تقدیر از مقام نامخ خواجه، درس را قطع کرد ولی خواجه از او خواست درس را دنبال کند. بحث استاد به اینجا کشیده شد که: برای اهل عراق مستحب است در قبله مقداری به طرف چپ میل کنند.

خواجه پرسید: وجهی برای ایمن استحباب نیست، زیرا اگر تپاسر (میل به طرف چپ) از قبله به غیر از قبله باشد حرام است و اگر از غیر قبله به طرف قبله باشد واجب است.

محقق در پاسخ گفت: تپاسر از قبله به قبله است.

خواجه ساکت شد. بعد از این محقق کتاب جالبی پیرامون همین مسأله نوشت و برای خواجه نصیرالدین طوسی به ایران فرستاد، که خواجه نیز تحسین و تقدیر کرد.

این بزرگمرد با این همه عظمت و جلال به اندازه‌ای متواضع و فروتن بود که یکی از شاگردانش قصیده‌ای در ستایش و مدحش سروده و برای او ارسال می‌دارد. و با اینکه در آن اشعار چیزی جز واقعیت نبوده، ولی محقق در جواب او قصیده‌ای سروده و ضمن تشویق و تقدیر از او می‌نویسد:

"من میدانم چه او را وادار کرد که باری سنگین بر دوش من بگذارد، درحالی که مردان روزگار نمی‌توانند این بار را حمل کنند بلکه کوهها نیز از زیر این بار شانه خالی می‌کنند، با اینکه من میدانم او به برادران و دوستانش شفیق و مهربان است"

تألیفات محقق :

- ۱- در اعتقادات : کتاب " الْمَسَلَكِي اُصُولِ الدِّينِ "
- ۲- در منطق : " النِّكَهَةُ فِي الْمَنْطِقِ "
- ۳- در ادبیات : سلسله قصیده هائی که بین او و پدرش و همچنین بیسن او و دوستش شیخ محفوظ جریان داشت . این قصیده‌ها را صاحب اعیان الشیعه نقل کرده است .

۴- در پاسخ به سئوالات :

الف - الْمَسَائِلُ الْعَرَبِيَّةُ .

ب - الْمَسَائِلُ الْمِصْرِيَّةُ .

۵- در اصول فقه :

الف - الْمَعَارِجُ فِي اُصُولِ الْفِقْهِ .

ب - نَهْجُ الْوُصُولِ اِلَى عِلْمِ الْاُصُولِ .

۶- در فقه :

الف - شَرْحُ نَكَبِ النَّهْيَاةِ : تفسیری است بر کتاب " نهیاه " شیخ طوسی .

ب - النَّافِعُ فِي مُخْتَصَرِ الشَّرَائِعِ : این کتاب چندین بار چاپ شده ، و شرحهای بسیاری بر آن نوشته شده است .

ج - مُخْتَصَرُ مَرَّاسِمِ سَلَاةٍ .

د - رِسَالَةٌ فِي الْقِبْلَةِ .

ه - " شَرَائِعُ الْاِسْلَامِ فِي مَعْرِفَةِ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ " : معروف به کتاب شرایع . زنده ترین و ارزنده ترین اثری است که از محقق حلی به یادگار مانده و در تاریخ جاوید خواهد ماند . با الفاظی کم و عباراتسی شیوا و سبکی روان و نظم و ترتیبی بی سابقه و خلاصه روشی جالب و جدید در فقه ، محقق حلی این کتاب نفیس را نوشت و مجموعه ابواب فقه را زیر چهار عنوان قرار

داد :

۱- عبادات (۱) ۲- عقود (۲)

۳- ایقاعات (۳) ۴- احکام (۴)

۴۸ کتاب فقهی بطور تفصیل در این

چهار عنوان آمده و کلیات مسائل مربوط

به اینها را ، محقق در شرایع جمع آوری

نموده است . هر یک از این ابواب فقهی را

نیز به ارکان یا فصلها و مقدمات تقسیم

نموده و هر یک از این ارکان و فصلها نیز

به بخشهای مختلف تقسیم میشود که گاهی

هر جز' از اینها بحث خاص خود دارد .

خلاصه در تیوب و ترتیب مسائل فقهی

اینگار جالبی بکار برده است .

این کتاب از آن زمان تا کنون همواره

مورد توجه و علاقه فقها' و مجتهدین بوده

است .

شیخ آقا بزرگ طهرانی رحمه الله علیه

در کتاب " الدَّرَبَةُ اِلَى تَصَانِيفِ الشَّيْخَةِ "

چنین می‌نویسد :

" علما' از دوران مو'لف تا کنون باین

کتاب دلجاختند و فقها' در طول قرنها بر

این کتاب تکیه کردند و بحثها و درسهای

خود را پیرامون آن قرار دادند و شرحها و

تفسیرها و حاشیهها بر آن زدند تا آنجا که

میتوان گفت : کتابها و منابع فقهی بزرگما

که پس از محقق تألیف شده ، در حقیقت

شرحهایی از این کتاب است . بعضی از این

شرحهای بی شمار تحت این عناوین است :

۱- اَسَاسُ الْاَحْكَامِ .

۲- جَامِعُ الْجَوَابِ .

۳- جَوَاهِرُ الْكَلَامِ : (تألیف آیه الله

شیخ حسن نجفی معروف به صاحب جواهر

که از بزرگان فقها' شیعه است و هم اکنون

جواهر او جامع ترین و مفصلترین کتاب

فقهی شمرده میشود) .

۴- غَايَةُ الْمَرَامِ .

۵- كَشْفُ الْاَسْرَارِ : (یکی از کتابهای

معروف و مهم فقهی به شمار می‌آید) .

۶- كَنْزُ الْاَحْكَامِ .

۷- مَذَارِكُ الْاَحْكَامِ : (صاحب مدارک

از توابع فقهی شیعه است و از نواده‌های

شهید ثانی است . آرا' محکم او تغییر و

تحولی عمیق در فقه شیعه بوجود آورد) .

۸- مَسَائِلُ الْاَفْهَامِ : (تألیف شهید

ثانی که از فقها' جلیل القدر و شخصیت-

های عظیم اسلام است)

۹- مِصْبَاحُ الْفَقِيْهِ : (تألیف محقق

همدانی که از متأخرین است . تحقیقات

ارزنده ایشان در این کتاب ، تأثیر عظیمی

در روند تکاملی فقه امروز دارد) .

۱۰- هِدَايَةُ الْاَنَامِ .

۱۱- مَعَارِجُ الْاَحْكَامِ .

۱۲- نَكْتُ الشَّرَائِعِ .

و هر یک از این کتابهای نامبرده مجموعه

بزرگی از فقه شیعه است که معروف و مشهور

و مورد استفاده فقها' در طول زمان بوده

است .

در سال ۶۰۲ هجری قمری در شهر حله

آن هنگام که کشور اسلامی رنج فاجعه‌ها و

بلاهای دولت عباسی و همچنین خرابیها

و ویرانیهای مغول را با شدت و سختی

تحمل می‌کرد ، محقق حلی متولد شد . و

سرانجام پس از هفتاد و چهار سال تلاش

بی‌وقفه در خدمت به اسلام و مسلمین و

ترویج احکام آل محمد (ص) ، در ماه ربیع

الثانی سال ۶۷۶ هجری دنیا را وداع گفت

و زندگی جاویدان را آغاز کرد .

۱- عبادات : اعمالی است که بایدا

قصه فرست انجام گیرد مانند نماز ، روزه ،

حج ، زکاة در این بخش ، مقدمه

عبادت که طهارت باشد نیز مورد بحث

قرار می‌گیرد .

۲- عقود : به معاملاتی گفته میشود که

دو طرف دارد : ایجاب و قبول مانند عقد

نکاح و بیع .

۳- ایقاعات : معاملاتی است که شمار

به دو طرف ندارد مانند طلاق و اقرار و نذر

و حواله .

۴- احکام : مانند حدود و دیات و

قصاص .